

SZEMLE

A BALKÁN ÉS A KELETI KÉRDÉS A NAGYHATALMI POLITIKÁBAN

SZERK.: ÁRVAY VIKTOR – BODNÁR ERZSÉBET – DEMETER GÁBOR

Budapest, Hungarovox Kiadó, 2004. 312 p.

A Balkán mindig is kiemelt érdeklődésre tarthatott számot a magyar kutatók részéről. Korábban működött Debrecenben egy Közép-Kelet-Európával, Balkánnal foglalkozó tanszék és kutatócsoport. 2004-ben Bodnár Erzsébet, a Debreceni Egyetem docense és Demeter Gábor, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója egy konferencia szervezésével célul tűzték ki, hogy bekapcsolódnak a magyarországi Balkán-kutatásba, emellett elő kívánták segíteni az egyetemek közti kapcsolattartást, valamint a fiatal történészek bemutatkozását. A 2004. november 10–11. között rendezett, „A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában” konferencián elhangzott előadások alapjúl szolgáló tanulmányokat egy tanulmánykötetben jelentették meg. A kötetben húsz szerző munkája jelent meg, ezen tanulmányok öt nagyobb témakörbe (nyelv, kultúra, identitás; a történeti keleti kérdés kezdeteitől 1856-ig; a keleti kérdés a 19. század második felétől 1914-ig; a Balkán, a keleti kérdés és a nagyhatalmak a két világháború között; geopolitika és modernitás, a keleti kérdés és a Balkán a nagyhatalmi politikában ma), azon belül kronológiai sorba rendeződtek. A dolgozatok történeti, kulturális és politikai szemszögből vizsgálták a Balkánt és a keleti kérdést a kezdetektől napjainkig.

A Nyelv, kultúra, identitás című fejezetben *Ágoston Magdolna* tanulmánya az első („A kétfejű sas és a Balkán. Multikulturális ikon a keresztény Európában”). A sas ábrázolásának történetét végigköveti az ókori keleti szimbolikától a középkori Európán és Bizánccon keresztül a Balkánig. Nagy hangsúlyt fektet a jelentéstartamának kifejezésére, illetve megváltozására. Érdekes kultúrtörténeti adalékokkal szolgál a freskók és címerek elemzése során, ezek kapcsán bemutatja, miként változott meg és vált az Isten kegyelméből uralkodó jelentéstartam a konstantinápolyi, illetve görög származtatás jelképévé, heraldikai szimbólummá.

Sztefanova Marijana „A Balkán nyelvi térképéről” című, orosz nyelvű tanulmányában a Balkán népeinek kulturális-nyelvi sokszínűségét és azonosságát vizsgálta. Összehasonlította a nyelvi eltéréseket és hasonlóságokat az egyes nyelvcsoportokban, bemutatta a közös szókincs alapjait és azok módosulásait nyelvtani, illetve jelentéstartalmi szinten. Hozzájárult ezáltal ahhoz, hogy könnyebben megérthessük a térség bonyolult viszonyait, kapcsolatrendszeit.

A keleti kérdés 1856-ig ívelő történetéről szóló fejezetet *Sashalmi Endre* tanulmánya nyitja („Az orosz Balkán-politika vallási gyökereinek kérdéséhez: A nyikoni reformoktól a kücsük-kajnardzsi békéig 1774”). Munkájával az oroszországi politika azon törekvését igyekezett bemutatni, amellyel a balkáni ortodoxok védelmét és felszabadítását tűzte ki célul. Megvizsgálta az eszme megfogalmazódásának körülményeit, illetve gyakorlati megvalósulását a Balkánon. Érdekes nézőpontja, mely elsősorban a balkáni népek szempontjából értelmezi és vizsgálja az orosz politika hatását és gyakorlatát, színesen leírva komoly tartalmi adalékokkal szolgál a téma megismeréséhez.

Lévai Csaba egy valóban elfeledett konfliktust ismertetett, amely Magyarországon éppúgy kevésbé ismert esemény, mint külföldön („Egy elfeledett konfliktus? Az Amerikai Egyesült Államok és Tripoli háborúja 1801 és 1805 között”). A tanulmány belehelyezte a háborút a külpolitikai vonatkozásokba, a kor nemzetközi politikájába, feltérképezve a konfliktus okait és az államközi kapcsolatokra kifejtett hatását. Több nézőpontból vizsgálta és mutatta be a szerző a háború eseménytörténetét és okait.

Bodnár Erzsébet „Oroszország keleti törekvése, 1792–1830” címmel írott tanulmányában a keleti kérdést orosz szemszögből mutatta be, rávilágítva az egyes cárok hatalmi törekvéseire és eltérő elképzeléseire az Oszmán Birodalom sorsáról. A tanulmány tulajdonképpen az 1774-es kücsük-kajnardzsi békétől kezdve elemzte az oroszok törekvéseit a Balkánon és az Oszmán Birodalommal kapcsolatban, egészen a görög felkelést lezáró egyezményesorozatig. A szerző egységbe foglalja és rendszerezi mind az érintett nagyhatalmak, mind az orosz kormányok törekvéseit a tárgyalt korszakban az Oszmán Birodalomra vonatkozóan.

Pete László a krími háború egyik magyar vonatkozását tárgyalta tanulmányában („A királynő katonája. Türr István a krími háborúban”). Türr István 1855-ben belépett az angol hadseregbe, és ezáltal az Angliával szövetségben lévő Török Birodalom számára is teljesített szolgálat közben az osztrákok elfogták, és hadbírság elé állították. A személye körül kialakult nemzetközi diplomáciai vihar osztrák és angol vonatkozásait elemzi a tanulmány. Rámutat az osztrák polgári kormányzat és a katonai vezetés közti ellentétre. Emellett számos adalékkal szolgál a magyarok részvételéhez a krími háborúban.

A harmadik fejezetben, amely a 19. század második fele és az első világháború közti időszakot tárgyalta, elsőként *Bebesi György* ismert kutatási eredményeit az „Oroszország, a pánszlávizmus és a Balkán a 19. század utolsó harmadában” című munkájában. A tanulmány a pánszláv gondolat formáit mutatja be a balkáni szlávok körében, ez az összegzés szolgál alapul az 1877–1878-as orosz-török háború

okainak vizsgálatához és az azt lezáró békékhez. A szerző munkája azt a korszakot íveli át, amelyben Oroszország a krími háborúban elvesztett presztízsét visszaszerezte a balkáni népek körében. A tanulmány emellett kitér a San Stefanó-i és berlini béke körülményeinek vizsgálatára és hatására a korabeli szláv oroszbarát tudatra.

Hornák Árpád „A berlini kongresszus és Szerbia” című munkájában a kongresszus és Szerbia kapcsolatát vizsgálta az érdekelt nagyhatalmak vonatkozásait is figyelembe véve. A nagyhatalmi érdekek mellett a tanulmány Szerbia Török Birodalom ellen vívott háborúját is elemezte az események, okok és az orosz politika vonatkozásában. A részletezett szerb nemzeti célok konklúziója világos formába öntve jelenik meg a tanulmányban, ezzel is segítve a kongresszus szerb vonatkozásának megértését mind az osztrák, mind az orosz politika törekvései mellett.

Demeter Gábor „A Balkán felosztására vonatkozó elképzelések a XIX. század második felétől 1913-ig” című munkájában számos szemléletes térkép segítségével mutatta be a Balkánra vonatkozó különböző felosztási terveket. A tervezetek bemutatásával rávilágít az egyes készítők politikai hovatartozására és nemzeti érzelmeire is. E térképek segítségével világosan látható az ellentétes érdekek megnyilvánulása, amely az egyes államok közti ellentétek alapjául is szolgált sok esetben.

Seres Attila egy, a mai Macedónia területén létrejött 1903-as államalakulatot mutat be tanulmányában („A »Krusevói Köztársaság« megalakulásának és hatalmi szervezetének főbb történeti problémái”). A Magyarországon kevésbé ismert köztársaság történetének vizsgálata mellett a szerző nagy hangsúlyt fektetett az államberendezkedés leírására, illetve a köztársaság alkotmánytervezetének részletes elemzésére, amely a maga demokratikus szervezetével sokáig egyedülálló volt a vallási és etnikai feszültségekől terhes Balkánon.

Csaplár Krisztián tanulmánya az 1913–1914-ben Albániában szolgáló holland tisztekről szól („Holland tisztek az albán zsandárság élén – az osztrák–magyar levéltári források tükrében”). A tanulmány elsősorban levéltári forrásokra és visszaemlékezésekre támaszkodva rekonstruálta a holland szerepvállalást a Nemzetközi Ellenőrző Bizottságban. Az események ismertetése mellett az osztrák levéltári források alapján rekonstruálja nemzetközi jogi helyzetüket, a zsandárság megszervezése során fellépő nehézségeket és az osztrák diplomácia kapcsolatát a holland misszióval.

A negyedik fejezetben a két világháború közti Balkán helyzetének tárgyalását *Bíró László* „A királyi Jugoszlávia: a délszláv népek első közös állama” című tanulmánya kezdte. A szerző bemutatta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság mai megítélését a délszláv népek körében. Létrejöttétől 1939-ig elemezte a délszláv állam gazdaságát, társadalmát, a népességet, az ipar és a mezőgazdaság fejlesztését, az alkotmány szerepét, valamint a nemzetek egymáshoz való viszonyát a belpolitikában. A komplex ábrázolás aktuális kérdésekhez adhat támpontot, valamint a második világháború utáni Jugoszlávia történetéhez előzményt, viszonyítási alapot.

Majros István „Párizs balkáni politikája a XX. század első évtizedeiben” című tanulmánya Franciaország balkáni politikáját és a francia külpolitika Balkán-orientációját elemezte az 1910–1930-as években. Az itt kialakított szövetségeket és a kisantant Franciaországhoz fűződő kapcsolatát, a szövetségi rendszer működésének problematikáját, lehetőségeit járta körbe, és végül a szövetség felbomlásának okait és menetét mutatja be.

Barta Róbert Nagy-Britannia 20. század eleji Balkán-politikáját foglalta össze („Brit külpolitikai elképzelések a Balkánról 1914 és 1945 között”). Az első világháborús stratégiák ismertetése után a két világháború közti erő-erőtlenség politikájának okaira világított rá. Az események leírását a szerző korabeli források felhasználásával, idézetekkel, véleményekkel színezte, és így meglehetősen pontos képet adott a nagyhatalmak és a Balkán, elsősorban Jugoszlávia és Görögország kapcsolatáról.

Az ötödik, a geopolitika és a Balkán mai helyzetét tárgyaló témakör *Katona Péter* dolgozatával kezdődik („A koszovói konfliktus történeti háttere. Adalékok egy etnikai konfliktus okainak megértéséhez”). A közelmúltban lezajlott délszláv háború, majd a szerb–albán összecsapás adta a tanulmány aktualitását. A szerző statisztikai adatok felhasználásával, valamint a gazdaság és társadalom bemutatásának segítségével azt vizsgálta meg, hogy a koszovói albánok és szerbek kapcsolata miként befolyásolta a térség történetét a titói Jugoszlávia idején.

Rácz András „Az Európai Unió szerepvállalása a balkáni válságok kezelésében” című tanulmánya az Európai Unió, valamint a NATO Balkánnal kapcsolatos válságkezelő, illetve békefenntartó stratégiáit foglalta össze. A katonai és gazdasági vonatkozásokat vette figyelembe, valamint azok leképeződését az európai védelmi politikára. Az EU által nyújtott segélyprogramok kiemelt jelentőséggel bírnak a Balkán mai helyzetének vizsgálatában.

Radics Zoltán a regionalizmus és a globalizáció tizenhét balkáni és közel-keleti állam kül gazdaságára gyakorolt hatását vizsgálta („Adalékok Európa keleti peremtérségének gazdasági kötődéséhez a XXI. század küszöbén”). Részletezte a befektetett tőke és a kereskedelem viszonyát, szemléletes térképekkel és grafikonokkal egészítette ki az elemzést. A gazdasági-statisztikai mutatókat alapul véve utalt a nagyhatalmak várható politikájára is.

Juhász József „A Nyugat-Balkán a mai nagyhatalmi politikában” című tanulmányában a mai Szerbia, Horvátország, Montenegró és Albánia, valamint a nagyhatalmak kapcsolatát, korunkbeli problémáit vizsgálja. Az egykori keleti kérdéshez hasonlóan Jugoszlávia felbomlása után ismét szükség volt a nagyhatalmak beavatkozására a térség válságainak rendezéséhez. Az 1990-es évek eseményeit analizálja a szerző, kitérve a nagyhatalmak érdektelenségének okaira és hatásaira, valamint a kezelendő problémákra, stabilizációs és modernizációs programokra.

Réti György az albán rendszerváltás tapasztalatait, Albánia rendszerváltás utáni helyzetét és reményeit elemzte az 1991-es és az 1992-es választásokon keresztül, valamint a pártrendszer körüljárásával („Az albán rendszerváltás története és tapasztalatai”).

Szilágyi Imre „A SECI-től a Nyugat-Balkánig” című tanulmánya Jugoszlávia felbomlását, Horvátország és Szlovénia elszakadásának nemzetközi körülményeit ismerteti. A nagyhatalmak által elindított Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés létrejöttét, céljait mutatja be programjának és eredményeinek kifejtésével, valamint ráirányítja a figyelmet a mai balkáni együttműködés formáira, lehetőségeire és korlátaira.

A tanulmánykötet tárgya és sokrétű szemléletmódja felkelti az érdeklődést a ma is bizonytalan Délkelet-Európa iránt. Nem csupán az aktuális, de történeti kérdések terén is számos új ismeretet hozott. A kötet – amely nemcsak a téma iránt kiemelten érdeklődő történészek, de a hallgatók és laikusok számára is érthető – értékes gyűjteménye a hazai kutatók munkáinak.

Kránicz Mónika Emese

CHRISTOPHER BREWARD – EDWINA EHRMAN – CAROLINE EVANS
THE LONDON LOOK. FASHION FROM STREET TO CATWALK
(A „London look”. Divat az utcától a kifutóig)
New Haven & London, Yale University Press, 2004. 174 p.

Beszélhetünk-e egyáltalán londoni divatról, s ha létezik egy karakterisztikus „London look”, miben különbözik más nagyvárosok: Párizs, New York, Milánó, vagy Tokió mindenkor divatjától? Erre a kérdésre keresik a választ a könyv szerzői.

A kötet egy nagyszabású vállalkozás részeként jött létre: széles körű kutatómunka előzte meg, átfogó kiállítás és nemzetközi konferencia kísérte. A kutatások az Arts and Humanities Research Board of Great Britain által támogatott „Divat és modernség” program keretén belül folytak, 2001 és 2004 között a Central Saint Martins College of Art and Designban és a London College of Fashionben. Ez utóbbiban Christopher Beward, a Victoria and Alberts Museum kutatási igazgatóhelyettese, az előbbiben Caroline Evans, a divattörténeti tanulmányok docense vezette a szemináriumokat. Beward a fogyasztási kultúra tanulmányozása felől merült bele a 19–20. századi londoni divat vizsgálatába, mely több kurzusának, illetve tanulmányának volt központi témája. Munkáiban a divat, az öltözködés főleg kultúrtörténeti és társadalomtörténeti vonatkozásokban szerepel. Caroline Evanst elsősorban a 20. századi és a kortárs divat foglalkoztatja. A Yale University Pressnél a „Divat és modernség” kurzusának eredményeként 2003-ban megjelent könyvének címe is mutatja („Fashion at the Edge: Spectacle, Modernity and Deathliness”), hogy elsősorban a divattervezők munkásságával, a divattervezéssel mint művészeti ággal foglalkozik. Evans Bewardhoz képest inkább a hagyományos művészettörténeti kurzust követi, a viseletet a maga társadalmi, kulturális környezetében, a mindenkor divat meghatározó tényezőjeként vizsgálja. A szerzői kollektíva harmadik tagja, Edwina Ehrman a Museum of London Viselet és Iparművészeti Gyűjteményének kurátora. A főváros történetét kutató és az azt reprezentáló tárgyakat gyűjtő Museum of London muzeológusát elsősorban a 18–19. századi viseletek és London története érdekli. Fejezeteinek felépítésében, a téma tudományos feldolgozásában Beward hatása érződik. A szerzők egyúttal a kurátorai is voltak a kötet megjelenésével párhuzamosan, ugyanezen címmel, 2004. október 29. és 2005. május 8. között, a Museum of Londonban megrendezett nagyszabású kiállításnak. A könyvet elsősorban a múzeum anyagát képező, a kiállításban is szereplő tárgyak fotói illusztrálják. Ez magyarázza a ruhák – egyes kritikusok által nehezményezett – statikus ábrázolás módját. Ugyanezen kiállítás keretén belül került sor a London College of Fashionben a „Világvárosok divatja” címmel megrendezett nemzetközi szakmai konferenciára 2005. április 29–30. között.

A divat kulturális jelenség. A Berg-sorozatok és a Yale University Press kiadásában az elmúlt években megjelent könyvek az elemzendő kötéthez hasonlóan a divat és a kultúra, a test és a ruha viszonyát, az öltözködést mint a gondolatok, vágyak és hiedelmek kifejezésének esztétikai médiumát vizsgálják. Christopher Beward korábbi tanulmányai, könyvei is ehhez a vonulathoz igazodtak. A kötet bár három független szerző együttes munkája, mégis Beward tudományos elkötelezettsége, a divat kulturális, összetett jelenségként való kezelése határozza meg a szellemiségét. Az egyes fejezetek tematikai elrendezése a szerzők eltérő szakmai megközelítése miatt azonban mégsem egységes.